

DOSYA/DERLEME**“DİYARBAKIR İLE MERSİN’E
ZORUNLU GÖÇ” ***

Atilla GÖKTÜRK*

GİRİŞ

Çok genel bir yaklaşım ile her canlı için ‘göç’ bir yaşam çevresi değişimidir. Söz konusu olanın insan olduğu durumda ise, ekonomik, siyasal ve kültürel boyutta yaşamın sürdürüldüğü bir ortamdan yine yaşamın daha iyi koşullarda sürdürebileceğinin kurgulandığı bir başka ortama hareket etmeyi tanımlayan bir yer değiştirme eylemi karşımıza çıkmaktadır.

Bu yaklaşım içinde bireysel açıdan göç, kişilerin, ekonomik, ekolojik yada toplumsal değişimler karşısında yaşam yerlerini değiştirerek kendilerine “daha iyi yaşam koşulları” sunacak bir başka yere taşınmasıdır.

İnsanlık tarihi göstermektedir ki, göçe konu olan “daha iyi yaşam koşulları” arayışı hiç değişmemekle birlikte, arayışın gerekçeleri değişebilmektedir. Söz konusu olan gerekçe bireysel bir boyuttan kitlesel bir boyuta ulaştığında ise göç, hem arayışa konu olan (eski) mekanda, hem de ulaşılan (yeni) mekanda önemli değişikliklere neden olmuştur. Çünkü tarih boyunca farklı zamanlarda, farklı gerekçeler ile ortaya çıkan göç, yarattığı sonuçlar bakımından da toplumsal yaşamda önemli etkiler doğurmuş hatta çoğu zaman yeni bir toplumsal yapılanmanın aracı yada ilk belirtisi olabilmektedir.

Nitekim, toplumsal yapının herhangi bir (ekonomik, siyasal veya kültürel) boyutunda bir değişimin ürünü olarak ortaya çıkabilen göç, aynı zamanda bu yapı üzerinde de değişime yol açan bir yer değiştirme hareketi olarak karşımıza çıkmıştır. Bu gelişme, göçün oluştuğu zaman sürecinde neden ve sonuç ilişkilerinin bir arada irdelenmesi gerekliliğini doğurmuştur denilebilir.

Özellikle çağdaş dünyada yaşanan her göç, mekanda eşitsiz biçimde dağılmış doğal kaynaklardan yararlanma isteğinin yanı sıra savaşlar, sürgünler, zorunlu iskanlar nedeniyle de ortaya çıkmış ve üretim ilişkilerindeki değişim ve gelişime koşut olarak işgücünün, aynı zamanda sanayiinin ve tüketicinin de yer değiştirmesine katkı sunmuş, böylece de, üretimin gerçekleştirilmesi ve yeniden örgütlenmesine aracılık etmiştir.

Bu gelişme göç dinamiklerine, geçmişten farklı yeni bir boyut kazandırmış, kapitalizmin eşitsiz gelişme kuralı çerçevesinde, sermaye birikim süreçleri göçün yönünü ve maddi gerekçelerini yönlendiren bir nitelik kazanmıştır. Azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ise sanayileşme, mekanda var olan dengesizlikleri arttırmış ve bu dengesizlik göçün temel nedeni olmuştur. Göç, azgelişmiş bölgedeki insan kaynağını gelişmiş bölgeye akıtarak bölgelerarası dengesizliğin daha da derinleşmesine neden olmuştur. Bu ülkelerin gelişmiş ve geri kalmış bölgeleri arasında değişen toprak dağılımı, tarımsal yapı, gelir düzeyi, toplumsal örgütlülüğün konumu, kültürel yapı, işgücü potansiyeli vb. ekonomik ve sosyal faktörlerin değişkenliği göç için zemin oluşturmuş, özellikle geri kalmış bölgelerin toplumsal dinamiklerinin giderek kaybolmasına gerekçe yaratmıştır.

Yukarda belirtilen bu koşullar, göçün nedenleri, aktörleri ve araçları açısından farklı göç tiplerini doğurmuş, göçün biçim ve içeriğinde, ölçek ve yönünde farklılaşmaları gündeme getirerek, iç göç, dış göç, bireysel göç, kitlesel göç, aşamalı göç, zincirleme göç, kırdan-kente göç, kentten-kente göç, vb.lerinin gerekçelerini oluşturmuştur.

Bu göç tanımlarının hemen hepsi için göçe kalkan ve göçülen yer açısından, çekici etmenler ile itici etmenler, değerlendirmeleri ile göçün ortaya çıkışı ve göç edenlerin gerekçeleri sunulmaya çalışılmıştır. Denilebilir ki, bu

* TİHV ve İHD tarafından 25-26 Kasım 2000 tarihlerinde Kızılcahamam/Ankara’da düzenlenen Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı için hazırlanmış ve sunulmuştur.

** Doç. Dr., Mersin Üniversitesi, Kamu Yönetimi Bölümü

tanımlamalarda yer alsın yada almasın, tüm bu göçler, toplumsal yapıda yarattıkları dinamikler, sermaye birikim süreçleri ve eşitsiz gelişmenin yarattığı yapısal bozukluklar için katkı sağlamıştır.

Gelişmekte olan bir ülke olarak, kurulduğu dönemde nüfusunun sadece yaklaşık 1/5'i kentlerde yaşayan bir ülke olan Türkiye'de de "göç", kentsel nüfusu arttıran bir olgu olarak hep gündemde olmuştur. Dünden bugüne kentleşmenin irdelendiği hemen her durumda, özellikle kırsal alandan kente "göç"ün, teşvik edilen yada en azından önü açılan bir "nüfus hareketi" süreci olduğu bu kapsamda belirtilebilir. Nedenleri, aktörleri ve araçları açısından; tarımda açığa çıkan kırsal nüfusun, sanayi merkezi olması hedeflenen bölgelere, kentlere yığılması ve sanayideki sınırlı istihdam olanakları nedeni ile giderek daha fazla ölçüde hizmetler sektöründe istihdam edilmesi ve bu yolla kırsal/kentsel nüfus dengesinin kent lehine değiştirilmesi olarak tanımlanabilecek bu süreç en azından son on yıl içinde farklı bir nitelik kazanmıştır.

Nedenleri çeşitli boyutlarda tartışılmaya açık bu süreçte, tarımsal üretimden boşa çıkan nüfus değil, tarımsal üretimin farklı boyutlarında yer alırken mekanından koparılan bir nüfus iradesi dışında kent nüfusuna eklenmiştir. Ekonomik ve sosyal açıdan kente göçü planlamayan, böylesi bir göç için bir hazırlığı ve beklentisi olmayan, "daha iyi yaşam koşulları" arayışını bulduğu kırsal mekanın dışına taşınmayı düşünmeyen bu kesim, kentsel alanlara yığılmış, bu yığılanlar ise bireysel çözümsüzlüklerle karşı karşıya kalmıştır.

"Zorunlu göç" olarak tanımladığımız bu yığılma, ilk planda, göçe zorlananların bireysel ve giderek artan ölçüde kitlesel olarak maddi ve manevi yıkımlarına yol açmış, çaresiz ve çözümsüz bir ortam yaratmıştır. Büyük ölçüde, bildikleri ve kavradıkları geldikleri yerler ile bağları kesilen, bilmedikleri bu yeni ortama umut bağlayamayarak gelecek kurgusu yapamayan bu insanlar günlük hayatlarının üretim, eğitim gibi etkinliklerinden koparak sadece yaşamlarını sürdürmek uğraşına girmişler, yaşadıkları şokun etkisi ile bireysel talep ve beklentilerini dahi askıya almışlardır.

Yaşanan bu göç kısa bir süre sonra ilk plandaki göç edenlerin bireysel çözümsüzlük konumunun çok daha ötesine geçmiş, önce göç edilen mekanda, mekanı paylaşanların (eski ve yeni) tamamı için ekonomik, sosyal, yönetsel ve kültürel açıdan hızla büyüyen kitlesel sorunlar ortaya çıkmaya başlamış, hemen ardından da göçe kalkılan mekanın ülke ekonomisine (örn. hayvancılıkla) sağladığı katkının artık yaratılamaması nedeni ile önemli bir açık doğmuştur.

Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki yerleşim birimlerinin boşaltılması ile ortaya çıkan bu gelişmeler, kamuoyu tarafından bilinen bir durumdur. Ancak, iradeleri dışında yerlerinden ve yurtlarından edilen bu insanların, daha sonraki yaşam koşullarının ekonomik ve sosyal boyutları izlenmez, maddi ve manevi kayıpları bilinmez iken bu tablodan çıkan hak kayıpları da önemsenmemiştir.

ZORUNLU GÖÇ VE HAKLAR

Büyük ölçüde yaşanan göçün "zorunlu" niteliğinden kaynaklanan bu durum, sürecin doğal bir getirisi olarak algılanabilmekte, adeta kanıksanmaktadır. Bu bildiride, insan hakları temelinde bir tartışma ortamına katkı sağlamak için "zorunlu göç" olgusuna dikkat çekme hedeflenmekte olup, "zorunlu göç"ü yerinden toplanan veriler ile inceleyen bir değerlendirme yapılması amaçlanmaktadır.

İnsan hakları kavramı çok genel bir çerçevede, günümüze kadarki gelişim süreci içerisinde değerlendirildiğinde, üç boyutta ele alındığı görülmektedir. Kişisel ve siyasal haklar; ekonomik, toplumsal ve kültürel haklar; ve topluluk hakları olarak tanımlanan bu üç kuşak hakkın birbirini tamamlayan bir çerçevede "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde" yer aldığı belirtilebilir.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesinde yer alan bu yaklaşım daha sonra uluslararası düzeyde oluşturulan birçok sözleşme ve şart için de temel oluşturmuş, bu sözleşmelerde Evrensel Bildirgede yer alan bazı haklar için alınacak ortak önlemlere açılım sağlanmıştır.

Bu nedenle, ele aldığımız 'zorunlu göç' konusunun tartışılması ve "hak" kayıplarının tanımlanması, kuşak haklar göz önünde bulundurularak, sürece ilişkin gerekli verilerin sunumu ile yapılacaktır.

GÖÇ VERİLERİ

Konunun ana temasını oluşturan 'göç'ün niteliğine açıklık getirilmesi için göç edilen iki farklı mekandan (Diyarbakır ve Mersin), farklı zamanlarda toplanan veriler kullanılacaktır. Bu mekanlardan 'Diyarbakır' için TMMOB adına yaptığımız (yayınlanmış) bir araştırmanın(1), 'Mersin' için ise tez danışmanlığımı yürüttüğüm bir yüksek lisans çalışmasına ilişkin bir araştırmanın(2) verilerinden yararlanılacaktır.

TMMOB adına yürütülen **Diyarbakır** araştırması, Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ve özellikle kırsal alanında yaşanan gelişmeleri ve nüfus hareketini belirlemek, bu nüfus hareketinin nedenlerini tanımlamak, kırsal ve kentsel yaşam üzerindeki etkilerini değerlendirmek amacı ile 1996 yılında yapılmıştır. Diyarbakır kent merkezini temel alan bu araştırma kapsamında, 1099 haneye anket uygulanmış bu anketlerin, 1072'si değerlendirmeye alınmıştır.

Elde edilen verilere dayanılarak Diyarbakır kent merkezindeki haneler üç gruba ayrılmıştır. Kent nüfusunun %35.7'sinin birinci grupta yer alan "Diyarbakır Yerlileri"nden oluştuğu, ikinci grupta yer alan "1990 öncesi Diyarbakır'a göç edenler" %29.9 ve üçüncü grupta yer alan "Zorunlu göç edenlerin" %34.4 oranında kentte yer aldığı belirlenmiştir. Araştırmanın yapıldığı tarih öncesinde, en son yapılan nüfus sayımının 1990 yılında olması bu grupların oluşumunda önemli bir etken olmuştur.

Bu gruplar göz önünde bulundurularak yapılan hesaplama sonucunda, 1990 yılı resmi verilerine göre 391 086 olarak belirlenen Diyarbakır kent merkezi nüfusunun (1996 yılı şubat ayında) %116 artarak 822.837 kişiye ulaştığı hesaplanmıştır. Bu hesaplama göre 1990-1996 arasında Diyarbakır kent merkezine göç edenler, kent nüfusunun %39.86'sını oluşturmaktadırlar. Bu bulgu, 1965-1990 yılları arasında net göç miktarı -75 717 kişi olan Diyarbakır'da önemli bir değişimi tanımlamaktadır.

Nüfusu büyük ölçüde göç ile oluşan bir kent olan Mersin verileri ise göçün zamana ve mekana yansımaları değerlendirmeyi amaçlayan bir araştırma kapsamında, kurulduğu ilk günlerden beri göç almayı sürdüren bir mahalleden (Demirtaş Mahallesi) 1999 yılı başlarında yapılan 253 anketten elde edilen verilere dayanmaktadır.

Tablo 1. Diyarbakır'a Göç Etme Nedenleri (1996)

	1990 Öncesi Gelenler (320=100)		1990 Sonrası Gelenler (369=100)		TOPLAM (689=100)	
	Sayı	%	sayı	%	Sayı	%
Geçim sıkıntısı, İşsizlik /Topraksızlık	198	61.9	95	25.7	293	42.5
Aile içi sorunlar	6	1.9	4	1.1	10	1.4
Kan davası ve diğer anlaşmazlıklar	19	5.9	4	1.1	23	3.3
Eğitim - sağlık - kent yaşamının çekiciliği	31	9.8	13	3.5	44	6.4
Bölgemizdeki olayların can ve mal güvenliğini tehdit etmesi	15	4.7	161	43.6	176	25.5
Köyümüzün boşaltılması/korucu olmak istemediğimiz için	51	15.9	214	58	265	38.5
Diğer	6	1.9	-	-	6	0.9
TOPLAM						

1990 öncesinde Diyarbakır'a göç edenlerin %43.1'i geçim sıkıntısını, %18.75'i işleyecek toprağı olmamasını gerekçe gösterirken, 1990 sonrasında göç edenlerin %43.6'sı bölgedeki olayları, %58'i köyünün yakılmasını gerekçe göstermektedir.

Aynı durum Mersin açısından incelendiğinde ise 1990 öncesinde göç gerekçeleri arasında en önemli yeri %71.9

Bu verilerin toplanması sırasında, göçün uzun bir zaman dilimindeki dağılımı elde edilmeye çalışılmış ve daha sonrada, '1990 öncesi Göç edenler', '1990 sonrası Göç edenler' ve 'Yerliler' grupları Mersin araştırması kapsamında da oluşturulmuştur. Başka bir ifade ile Mersin'de yapılan uzun süreli bir göç araştırmasından zorunlu göçü tanımlayan veriler de çıkmıştır(3). Araştırma bulgularına göre Demirtaş mahallesi hanelerinin %11.9'unu yerli, %70.3'ü 1990 öncesi göç eden, %17.8 ise 1990 sonrası göç eden hanelerdir ve genel olarak bu grup zorunlu göç sürecine uygun düşmektedir(4)

GÖÇÜN NİTELİĞİ

Gerek Diyarbakır, gerekse Mersin(Demirtaş) bulguları göçün değişen yapısını büyük ölçüde göç etme nedenleri ile sunmaktadır.

ile geçim sıkıntısı, işsizlik alırken, onu %15.2 ile kent yaşamının çekiciliği, eğitim,sağlık vb. hizmetler gerekçeleri ikinci sırada izlemektedir. 1990 sonrasında ise ilk sırada yer almakla birlikte %48.9'a düşen geçim sıkıntısı vb. gerekçeleri bu kez ikinci sırada %28.9 ile bölgemizdeki olaylar nedeni ile can ve mal güvenliğinin tehdit edilmesi, %26.7 ile de köy boşaltılması gerekçeleri izlemektedir.

Tablo 2. Mersin'e Göç Etme Nedenleri(1999)

	1990 Öncesi Gelenler (178=100)		1990 Sonrası Gelenler (45=100)		TOPLAM (223=100)	
	Sayı	%	sayı	%	Sayı	%
Geçim sıkıntısı, İşsizlik /Topraksızlık	128	71.9	22	48.9	150	67.3
Aile içi sorunlar	6	3.4	1	2.2	7	3.1
Kan davası ve diğer anlaşmazlıklar	6	3.4	1	2.2	7	3.1
Eğitim - sağlık - kent yaşamının çekiciliği	27	15.2	4	8.9	31	13.9
Bölgemizdeki olayların can ve mal güvenliğini tehdit etmesi	10	5.6	13	28.9	23	10.3
Köyümüzün boşaltılması/korucu olmak istemediğimiz için	10	5.6	12	26.7	22	9.9
Diğer	13	7.3	3	6.6	16	7.1
TOPLAM						

Bu sonuçlara göre 1990 öncesindeki ekonomik ağırlıklı "göç" gerekçeleri, 1990 sonrasında giderek can güvenliğine yönelik gerekçelere dönüşmüştür. Araştırma bulguları 1990 sonrasında Diyarbakır'a göç eden hanelerin %73.7'sinin bölgedeki olaylar ve köy yakılmasını gerekçe gösterdiğini ortaya çıkarmaktadır. Mersin için ayrıca benzeri bir hesaplama yapılmamış olmakla birlikte, her iki gerekçede de 1990 öncesine göre yaklaşık 5 kat bir artış olduğu gözlenmektedir.

Bu durum, 1990 sonrası Diyarbakır'a göç eden hanelerin %75.6'sının köylerden gelmiş olması ile de

anlam kazanmaktadır. Bu bulgular 1990 sonrasında göç edenlerin, kendilerini güvende hissedebilecekleri kent merkezlerine ulaşmayı amaçlamış olduklarını göstermektedir.

Aynı durum Mersin için incelendiğinde 1990 sonrasında kırsal alandan geldiğini bildiren hane oranının, 1990 öncesine göre artış gösterdiği belirlenmektedir. Kaldı ki, Mersin'e 1990 sonrasında göç eden hanelerin geldikleri bölgeler incelendiğinde, tüm göç edenlerin %86.9'unun Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinden geldikleri belirlenmektedir.

Tablo 3. Diyarbakır'a Göç Edilen Yerin Konumu

	1990 Öncesi Gelenler (320=100)		1990 Sonrası Gelenler (369=100)		TOPLAM (689=100)	
	Sayı	%	sayı	%	Sayı	%
Köyden Gelenler	146	45.6	279	75.6	425	61.7
İlçe/Kasabadan Gelenler	73	22.8	49	13.3	122	17.7
Kent Merkezinden Gelenler	77	24.1	41	11.1	118	17.1
Bilinmeyen	24	7.5	-	-	24	3.5
TOPLAM	320	100.0	369	100.0	689	100.0

Tablo 4. Mersin'e Göç Edilen Yerin Konumu

	1990 Öncesi Gelenler (178=100)		1990 Sonrası Gelenler (45=100)		TOPLAM (223=100)	
	sayı	%	sayı	%	Sayı	%
Köyden Gelenler	34	19.1	12	26.7	46	20.6
İlçe/Kasabadan Gelenler	78	43.8	21	46.6	99	44.4
Kent Merkezinden Gelenler	56	31.4	12	26.7	68	30.5
Bilinmeyen	10	5.6	-	-	10	4.5
TOPLAM	178	100.0	45	100.0	223	100.0

Güvenlik sorunu, 1990 sonrasında Diyarbakır'a göç eden hanelerin %72.1'inin geldiği yere geri dönmek için koşul öne sürmesi ile de dikkat çekmektedir. Geri dönmeyi düşünebileceğini belirten bu hanelerin %68.5'i can ve mal güvenliği sağlanmasını istemektedir. Aynı

değerlendirme köy yakılması ve bölgedeki olayları göç gerekçesi olarak gösteren 272 hane için yapıldığında can ve mal güvenliği sağlanmasını geri dönmek için önkoşul olarak getiren hane oranının %82.4'e yükseldiği görülmektedir.

Tablo 5. Diyarbakır'a Geldiğiniz Yere Dönmeyi Düşünür müsünüz?

	1990 Sonrası Gelenler (369=100)	
	Sayı	%
Gerçek Dönmeyi Düşünürüm	243	65.9
-Can Ve Mal Güvenliğim Sağlanırsa	231	62.6
-Toprak Verilirse	59	16.0
-Kentteki Olanakları Bulursam	3	0.8
-Ailevi-Sosyal Sorunlarım Çözülürse	37	10.0
-Hiçbir Koşulum Yok	9	2.4
Gerçek Dönmem	94	25.4
Tayin İle Geldim	32	8.7
	369	100.0

Tablo 6. Mersin'e Geldiğiniz Yere Geri Döner misiniz?

	1990 Öncesi Gelenler		1990 Sonrası Gelenler	
	Sayı	%	sayı	%
Evet	44	24.7	24	53.3
Hayır	124	69.7	19	42.3
Farketmiyor	8	4.5	1	2.2
Cevapsız	2	1.1	1	2.2
TOPLAM	178	100.0	45	100.0

Aynı soru Mersin'e göç edenlere yöneltildiğinde, 1990 öncesinde %24.7 olan geri dönmek isteyenlerin oranının 1990 sonrası grubunda %53.5'e çıktığı görülmektedir.

Geri dönmek için koşul öne sürmekle birlikte, Diyarbakır'a 1990 sonrasında göç eden hanelerin %68.6'si kazancının geldiği yere göre daha az olduğunu, %69.7'si ise yaşantısının daha kötü olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 7. Diyarbakır'a Göç Edenlerin Yaşam Koşulları

	1990 Öncesi Gelenler (320=100)		1990 Sonrası Gelenler (369=100)		TOPLAM (689=100)	
	sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Daha iyi	95	29.7	15	4.0	110	15.9
Aynı	62	19.4	25	6.8	87	12.6
Daha Kötü	85	26.6	257	69.7	342	49.7
Yanıtız	78	24.3	72	19.5	150	21.8
TOPLAM	320		369		689	

Benzer sorular Mersin için incelendiğinde 1990 öncesi göç edenlerde %49.4 olan yaşam koşullarım geldiğim yere göre daha iyi diyenlerin oranının 1990 sonrası grupta %33.3'e düştüğü, yaşam koşullarını daha kötü olarak tanımlayanların oranının ise %32.6'dan , %37.8'e çıktığı

gözenmektedir. Benzer bir soru beslenme koşulları için yöneltildiğinde, 1990 sonrası göç edenlerin %64.4'ü beslenme koşullarının geldikleri yere göre daha kötü olduğunu belirtmektedir.

Tablo 8. Mersin'e Göç Edenlerin Yaşam Koşulları

	1990 Öncesi Gelenler (178=100)		1990 Sonrası Gelenler (45=100)		TOPLAM (223=100)	
	sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Daha iyi	88	49.4	15	33.3	103	46.2
Aynı	27	15.2	12	26.7	39	17.5
Daha Kötü	58	32.6	17	37.8	75	33.6
Yanıtız	5	2.8	1	2.2	6	2.7
TOPLAM	178		45		223	

Araştırma kapsamında yer alan Diyarbakır hanelerinin tamamının %79.8'i sorunu olduğunu belirtirken, en önemli sorun olarak yine %79.8 oranı ile işsizlik tanımlanmaktadır. Hanelerin %56.8'i gereksinimlerini karşılayamadığını, %54.7'si konut sorununu, %24.6'sı ise beslenemeyip aç kaldığını ifade etmiştir. Sadece 1990 sonrası göç edenler incelendiğinde ise hanelerin %85.1'i sorunu olduğunu bildirirken, bunların %81.1'i işsizliği, %69.9'u konut sorununu %62.1'i ise gereksinimlerinin

karşılanamamasını sorun olarak tanımlamakta, %34.7'si beslenemeyip aç kaldığını ifade etmektedir

Diyarbakır kentinde, geldikleri yere göre daha kötü koşullarda yaşamlarını sürdüren 1990 sonrasında göç eden hanelerin geri dönmek için öne sürdükleri can ve mal güvenliklerinin sağlanması koşulu yerine getirildiğinde de sorunun çözümü kolay gözükmemektedir. Nitekim araştırma sonuçları göç edenlerin %16.61'inin geride "hiç

Tablo 9. Diyarbakır'da Yaşanan En Önemli Üç Sorunun Karşılaştırılması

	1990 SONRASI	DİYARBAKIR
1.sorun	Geçim sıkıntısı ve işsizlik	Geçim sıkıntısı ve işsizlik
2.sorun	Konut sorunu	Gereksinimlerin Karşılayamama
3.sorun	Gereksinimleri karşılayamama	Konut Sorunu

Tablo 10. Mersin'de Yaşanan En Önemli Üç Sorunun Karşılaştırılması

	GÖÇMENLER	YERLİLER
1.sorun	Geçim sıkıntısı ve işsizlik	Geçim sıkıntısı ve işsizlik
2.sorun	Sağlık, beslenme sorunları	Eğitim sorunları
3.sorun	Eğitim sorunları	Diğer insanlar tarafından aşağılanmak, dışlanmak

bir şeyi" olmadığını gösterirken, %81.6'sının ev, %63,5'inin bağ-bahçe, %67.7'sinin tarla ve %44.8'i canlı hayvan bıraktığını belirlemektedir. Geride çeşitli mallar bıraktığını belirten 281 haneye bu malların durumu sorulduğunda ise %48.4'ü yakıldığını, %22.8'i boş durduğunu ve %14.6'sı ise mallarına ne olduğunu bilmediğini bildirmektedir.

Bu tabloya göre geride mal bırakan hanelerin %85.8'inin malları ile bir ilişkisi kalmamıştır. Bu bulgular geriye göç uygulaması yapılırsa bile geri dönenlerin, göç ettikleri dönemdeki olanaklarına sahip olamayacaklarını, ekonomik olanaklarını önemli ölçüde kayb ettiklerini ve tamamı kendileri dışında gelişen bir sürecin aktörleri konumuna geldiklerini göstermektedir.

Tablo 11. Diyarbakır Göç Edenlerin Geride Bıraktıkları

	1990 Sonrası Gelenler (369=100)		TOPLAM (337=100)	
	sayı	%	Sayı	%
Evim Vardı	275	74.5	275	81.6
Bağ-Bahçem vardı	214	58.0	214	63.5
Tarla Vardı	228	61.8	228	67.7
Hayvanım Vardı	151	40.9	151	44.8
Traktör Vardı	15	4.1	15	4.5
Biçerdöver vardı	1	0.3	1	0.3
Hiçbirşeyim yoktu	56	15.2	56	16.6
Tayin oldum	32	8.7	-	-

Öte yandan geri dönmeyip kentte kaldıkları takdirde de yaşam koşullarını iyileştirmek ve yaşadıkları çevreyi geliştirmek boyutunda çok fazla şansları olmadığı da Diyarbakır'daki yaşam koşullarından anlaşılmaktadır. 1990 sonrasında göç eden hanelerin %79.5 'i 5 kişiden fazla nüfusa sahiptir. 12-65 yaş arasındaki aktif nüfusun %67.1'inin işsiz %24.4'ü ise günübirlik, marjinal işlerde

çalışır durumdadır. Hanelerin %32,4'ünün aylık geliri 0-4 milyon TL. iken 4.1-10.0 milyon TL. arasında aylık gelire sahip olan haneler %42.7'dür. Gelirleri üzerinden yapılan hesaplamaya göre kişi başına yıllık gelir ortalaması 203.91\$/yıl olup buna göre göç eden nüfusun %95.3'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır(5)

Tablo 12. Diyarbakır'a Göç Edenlerin Geride Bıraktıklarının Durumu

	1990 Sonrası Gelenler (369=100)		TOPLAM (281=100)	
	sayı	%	Sayı	%
Kendimiz Gidip işletiyoruz	10	2.7	10	3.6
Yakınlarımız İşletiyor	26	7.0	26	9.2
Kiraya/Ortakçıya verdim	4	1.1	4	1.4
Boş Duruyor	64	17.3	64	22.8
Ne olduğunu Bilmiyorum	41	11.1	41	14.6
Yakıldı	136	36.9	136	48.4
Hiç Malım Yoktu	56	15.2		
Tayin Olup Geldim	32	8.7		
TOPLAM	369	100.0	281	100.0

Mersin araştırmasında benzer içerikli olarak yöneltilen bir soruya göre göç ettiği mekandaki malı-mülkü ile ilişkisinin sürdüğünü belirten hane oranı 1990 öncesinde göç edenlerde %8.4 iken, 1990 sonrasında göç edenlerde bu oran %4.4'e düşmekte aynı durum malımı-mülkümü paraya çevirip geldim diyenlerin %24.7'den, 1990 sonrasında %8.9'a düşmesinde de gözlenmektedir. Bu gelişme malımı mülkümü bırakıp bırakıp kaçtım diyenlerin %14.1'den %42.2'ye çıkması ile de izlenebilmektedir. Bunun yanı sıra 1990 öncesi göç eden hane reislerinin %46.6'sı formel, %38.2'si enformel işlerde çalıştığını, %10.1'i ise işsiz olduğunu bildirmektedir. Bu oranlar 1990 sonrasında formel işte çalışanlar için %15.6 , enformel çalışanlar için %51.1 ve işsizler için %26.6 dir.

Bu tablo 1990 sonrası göç eden hanelerin %48.9'unun düzenli bir geliri olmadığını bildirmesi ile bütünleşmekte, 1999 yılında ailelerin %28.9'u 35-60 milyon arası aylık gelir bildirirken, 60-100 milyon arası gelir bildiren hanelerin %11.1 olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra bu hanelerin %55.6'sı hiçbir sosyal güvencesi olmadığını bildirmekte, %15.6'sı ise yeşil kart sahibi olduğunu ifade etmektedir.

1990 sonrası Diyarbakır'a göç eden haneler, yaşamlarını %66.7 gibi büyük bir oranla borçlanarak sürdürmekte olup, %69.3'ü kiracıdır. Oturdukları evlerin %7'sinin iç sıvası, %45'inin dış sıvası, %52'sinin musluk suyu, %26.6'sının banyosu, %24.9'unun mutfağı ve

Tablo 13. Mersin Geldiğiniz Yerle Bağlantılarınız Sürüyor mu?

	1990 Öncesi Gelenler (178=100)		1990 Sonrası Gelenler (45=100)	
	Sayı	%	Sayı	%
Mülkiyet ilişkilerimiz var ve bundan gelir elde ediyoruz	15	8.4	2	4.4
Akrabalık ilişkilerimiz sürüyor	113	63.5	25	55.6
Parasal destek. yiyecek. yiyecek alışverişi sürüyor	12	6.7	6	13.3
Uzun zaman geçti. kimsemiz kalmadı artık	31	17.4	5	11.1
Gelirken arkamızda mal-mülk bırakmamıştık	12	6.7	1	2.2
Malımı-mülkümü paraya çevirip geldim	44	24.7	4	8.9
Malımı mülkümü bırakıp kaçtım	25	14.1	19	42.2
Köyümün yakılması nedeni ile süremiyorum	3	1.7	7	15.6
Köyümün boşaltılması nedeni ile süremiyorum	7	3.9	3	6.6

%64.8'inin salonu bulunmamaktadır. Bu hanelerin %48'i konutunun yolu olmadığını belirtirken, kanalizasyonu bulunduğunu sanan (6) haneler ise %91.9'dur. Diyarbakır gibi kış koşullarının ağır sürdüğü bir kentte bu hanelerin %73.7'si ısınmak için odun sobası kullandığını belirtmiştir. Bu ağır yaşam koşulları göç eden hanelerin günlük yaşamının her boyutuna yansımakta, en temel sosyal etkinliklerin yürütülmesini sınırlamaktadır.

Aynı grup için Mersin için incelendiğinde kiracı olduğunu bildirenler %35.6 olup, ev sahibi olduğunu bildirenlerin %65.4'ü evini kendisinin yaptığını belirtmektedir. 1990 sonrası grubunun %17.8'i oturduğu evinin iç sıvası, %26.7'si dış sıvası, %28.9'u banyosu, %22.2'si mutfağı, %20'si tuvaleti bulunmadığını bildirmektedir.

Bu tablonun yansımaları, Diyarbakır'da ilkökullü çağındaki çocukların ancak %46.7'sinin, orta öğrenim çağındaki çocukların %13.6'sının, üniversite çağındakilerin ise %3.85'inin okula gidebilmeleri ile de görülmektedir. Alışkın olmadıkları bir çevrede, çeşitli olanaksızlıklar ve sağlıksız koşullar altında yaşamlarını sürdüren bu hanelerin %47.1'i hanede tifo vakası

görüldüğünü, %30.6'sı kolera, dizanteri gibi ağır ateşli hastalık, %20.3'ü de sıtma görüldüğünü belirtmektedir. Bu yaşam koşulları en çok bebekleri ve küçük çocukları etkilemekte olup, 3 yaşından küçük çocuk ölümü olduğunu belirten hane oranı %44.8 dir.

1990 sonrası Mersin'e göç eden hanelerin %35.6'sı okuma çağındaki çocuğunu okula gönderemediğini bildirirken, çocuğunu okula göndermeyen bu ailelerin %93.8'i çalıştırdığını belirtmektedir. Bu grupta yer alan ailelerin %55.6'sı aile bireylerinde izlenmesi gereken hastalık olduğunu bildirirken, bu bildirimde bulunanların %76'sı gerekli tedaviyi sağlayamadığını ifade etmektedir.

Sunulan bu verilere göre iş, eğitim, sağlık ve konut boyutunda birçok sorunu bir arada yaşayan ve istekleri dışında kente göç eden bu kitlenin, kent yaşamını çok önemli ölçüde etkilediği ve etkilendiğine ilişkin çeşitli veriler her iki araştırma ile belirlenmiştir. Kentin günlük yaşamını doğrudan etkileyen ve kendisini her düzeyde gösteren bu etki, halkın bu koşullardan duyduğu rahatsızlığın boyutları ile de sunulmaktadır. Nitekim, Diyarbakır'da araştırma kitlesinin %81.3'ü Diyarbakır'da her şeyin çok yetersiz olduğunu belirtirken bunların %23'ü

buraya kent denemez görüşündedir. Çünkü, Diyarbakır'da hektara nüfus yoğunluğu, planlananın 4.5 kat üstüne çıkmış, 2+1 ile 3+1 olarak hesaplanan katlar 7+1 ve 8+1'e yükselmiş, oyun parkı, çocuk bahçesi, kütüphane vb. sosyal alanlar konut inşaatında kullanılmıştır. Araştırma ile ruhsatlı konut oranının %1.6 olduğu hesaplanmış, kente ihtiyacının dörtte biri oranında su sağlanabildiği görülmüştür. Kanalizasyon, yol, elektrik gibi temel gereksinimler nüfus artışını karşılayamayacak bir konumda ve önemli risklerle karşı karşıya olduğu belirlenmiştir.

Diyarbakır'a göre daha geç bir dönemde gerçekleştirdiğimiz Mersin araştırması özellikle 1990 sonrası göç eden kitlenin belli ölçülerde kente eklenildiği, kentte kendini ifade etmenin araçlarını kısmen de olsa yarattığı bir zaman dilimi sonrasında yapılmıştır. Nitekim bu grupta yer alanların sadece %2.2 si 6 aydan daha kısa bir süre önce Mersin'e geldiğini bildirirken, %8.9'u ise 6 ay ile 2 yıl arasında bir süre içinde göç ettiğini bildirmiştir. Bu verilere göre 1990 sonrası göç eden grubun %88.9'u 2 yıldan fazla bir süredir Mersin'de yaşamaktadır.

Öte yandan Mersin araştırmasının, amacı doğrultusunda Diyarbakır'dan farklı olarak tüm kenti kapsamaması, Mersin'in 1990 sonrasında yeni oluşan göç mahallelerine yönelmemesi, sadece kentlin zorunlu göçün çok öncesinden itibaren göç alarak oluşmuş bir mahallesinde uygulanması, zorunlu göçe ilişkin verilere Diyarbakır'a göre daha dolaylı ve sınırlı bir ölçüde ulaşılmasına neden olmuştur.

ZORUNLU GÖÇ VE KENT

1990-1996 sürecinde ortaya çıkan olağanüstü nüfus artışı böylesi bir gelişme için hiçbir hazırlığı bulunmayan Diyarbakır'da öncelikle aşırı bir konut talebi doğmasına yol açmış buna bağlı olarak kentsel sistemler yönünde yeni ilaveler yapılmadığı gibi varolanlar da yok edilmiştir. Kentin plan ve uygulama süreçlerinin belediye sistemlerince yeterince izlenememesi sonucunda Diyarbakır kenti "rant"ın ve yağmanın kısılcasına bırakılmıştır. Diyarbakır araştırmasının göçün olanca etkisinin tüm boyutları ile duyumsandığı bir dönemde yapılmış olması, kentte göçün etkilerinin en üst düzeyde olduğu bir döneme denk düşmesi, yaşanan sıkıntıların olduğu gibi yansıtılmasını sağlamıştır.

Bu nedenle 1990-1996 sürecinde zorunlu göç ile karşı karşıya kalan ve bu göçü, kent her boyutunda ve her türlü kentsel işlevinin yetersizliği ile sergileyen Diyarbakır, nüfus açısından metropol bir kent büyüklüğüne ulaşmış ancak aynı başarıyı ekonomik, sosyal, fiziksel ve idari açıdan gerçekleştirememiş ve bu nüfus kent mekanında her düzeyde baskısını duyumsattırmıştır. Bu gelişmeler Diyarbakır nüfusuna katılanların 'kente göç' olarak tanımlanamamasında belirleyici olmuştur.

Nüfusunun önemli bir bölümü göç ile oluşmuş bir kent olan, doğal koşulları ve ekonomik olanakları ile Türkiye'nin birçok kentinden farklı bir konum sunan Mersin ise özellikle tarımsal potansiyeli ve ılıman iklim koşulları nedeni ile zorunlu göç grubunun da hedefi olmuştur. Ancak, gerek aldığı göçün miktarının daha az olması ve gerekse kentin özellikleri göçün etkisinin kentsel mekanda Diyarbakır'daki kadar çarpıcı bir biçimde gözlemlenmesini engellemiştir. Genel olarak kıyı şeridi üzerinde mekansal yerleşimini gerçekleştirmiş olan kentten hemen gerisindeki alanların özel mülkiyet altındaki tarım alanları olması, zorunlu göç kitlesinin bu mekanın dışında, özellikle Tarsus-Adana hattında, kent merkezinin oldukça uzağında yeni oluşan (getto tipinde) göçmen mahallelerinde tutunması için önemli bir gerekçe oluşturmuştur. Kentin ekonomik alandaki geri besleme mekanizmalarının güçlü olması ve özellikle her dönemde varolan tarımsal üretimin işgücü gereksinimi, göç edenler için kolaylaştırıcı bir etki yaratmıştır. Bu durum Diyarbakır'dan farklı olarak, daha geniş bir istihdam olanağını sağlamış, göçün hem kent, hem de göçmenler üzerindeki etkisinin kısmen yumuşamasına neden olmuştur. Kentsel alandaki baskıyı kısmen azaltan bu konumlanış ve kentin gereksinimlerinin bir ürün olarak zaten var olan çok kültürlü yapı bile, Mersin'e özellikle 1990 sonrası göç edenlerin, göçünün zorunlu niteliğinin kaybolmasını sağlayamamıştır.

SONUÇ YERİNE

Her iki kente 1990 sonrasında göç edenlerin, istemleri dışında yaşadıkları bu süreç, halen buldukları ortamı kendileri lehlerine yönlendirmek gibi düşünce ve planları içermediği gibi, geldikleri yerlere geri dönüş içinde bir planlama yapmalarını da, çok ani ve önlemsiz olarak geride bıraktıklarını izleyememeleri nedeni ile olanaksız kılmakta ve bu durum yaşananları daha da trajik kılmaktadır.

Böylesi bir sonuç açıkça, göç edenlerin her boyutta beklenti içerisinde bulunmalarını ve plan yapmalarını da engellemektedir.

Tüm bu belirlemeler, zorunlu göç edenlerin, insan hakları evrensel bildirisinin maddeleri çerçevesinde yapılan değerlendirme(7) ile de sunulduğu gibi birinci, ikinci ve üçüncü kuşak haklarının yok sayılmasının tartışılması için gerekçe oluşturmaktadır.

Zorunlu Göç ile bu insanların,

- Geçmişlerinden koparılması,
- Mülkiyet haklarının göz ardı edilmesi,
- Doğal ortamlarından ve yaşam koşullarından uzaklaştırılması,
- Üretim süreçleri ve ekonomik etkinliklerin dışında kalınması,

- Kişisel ve toplumsal gelişmelerinin sınırlanması,
- Sosyal yaşamlarının ve kültürel gelişmelerinin engellenmesi,
- Gelecek planı yapma şansının verilmemesi, vb. nedenler ile en temel hakkı olan "Yaşam Hakkı"na müdahale edilmiş ve devlet en azından bu hakka ilişkin gerekli önlemleri almamıştır.

SON BİR SÖZ

Konunun bugün giderek daha fazla önem kazanan, tartışılan bir başka boyutu olan zorunlu göç edenlerin 'geriye dönüş' konusu, kanımca yine insan hakları çerçevesinde ele alınması gereken bir başka boyuttur. Toplumsal yapının iç dinamiklerine doğrudan bir müdahale ile hazırlıksız olarak gelişen ve bu nedenle de, bugün yaşanan sonuçları kaçınılmaz olan bu sürece, bir başka yönde, geri dönüş doğrultusunda yine "iradeyi" çok da dikkate almayan bir yaklaşım içinde müdahale edilerek çözüm üretilmeye çalışılmaktadır.

Oysa, her iki mekanda ortaya çıkan değişimler ile göç öncesinde kurulu yapılarda varolan toplumsal düzenin bozulduğu ve oluşan yeni dengeler üzerinden yeni yapılar kurulması gerektiği, öncelikle kabul edilmelidir. Bu çerçevede, en azından bundan sonraki süreç, konunun asıl aktörlerinin, yani zorunlu göç edenlerin, iradelerini mutlaka dikkate alan bir yaklaşım ile kendileri tarafından belirlenecek mekanda, ekonomik, sosyal ve kültürel önlemleri de kapsayacak biçimde yönlendirilmelidir.

Çünkü, kentsel yada kırsal tüm mekanlarda yaşanan sürecin ürettiği değişimin içeriği ve boyutunun, geri dönüşü konu edilen bireylerin "daha iyi yaşam koşulları" tanımını ve arayışını da değiştirmesinin kaçınılmazlığı, göz ardı edilebilecek bir gelişme değildir. Böylesi bir gelişmenin göz ardı edilmesi ise, ancak ve ancak, "daha iyi yaşam koşulları" arayan insan sayısını, üstelik de mekan önemli olmaksızın, arttırabilecektir.

KAYNAKLAR

1- Atilla GÖKTÜRK, (1998) "Araştırma Bulguları ve Günümüzdeki Diyarbakır", Bölgeçi Göçten Kaynaklanan Toplumsal Sorunların Diyarbakır Kenti Ölçeğinde Araştırılması, TMMOB Ankara., II.baskı, s.13-63

2- Sevilay KAYGALAK, (1999) Zaman ve Mekan Boyutuyla Göç ve Kentleşme: Mersin Demirtaş Mahallesi Örneği, Mersin Üniv.Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999, Mersin, Yayınlanmamış Yük.Lisans Tezi.

3- Mersin'de 1990 sonrasında, sadece zorunlu göç ile oluşmuş mahalleler bulunmakla beraber, yapılan araştırmanın hedefinin Kentleşme ve Göç ilişkisinin tanımlanması olması, daha uzun bir zaman önce oluşmaya başlayan Demirtaş mahallesinin seçilmesini gerektirmiştir.

4- Mersin Araştırmasının bazı verileri için Bkz; Atilla Göktürk ve Sevilay Kaygalak, "Göç, Sosyal Refah ve Kentleşme: Mersin Örneği", Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet Sosyal Hizmet Sempozyumu'99 Bildirileri Kitabı, TC.Başbakanlık Gap Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Ortak Yayını, 2001, Ankara, s.237-254

5- 1994 yılı için Diyarbakır'da yoksulluk sınırını 432 \$/yıl/kişi olarak hesaplamıştır.

6- Diyarbakır'da 24 km.si toplayıcı, 74 km.si şebeke olmak üzere toplam 98 km. kanalizasyon hattı bulunmakta olup, bu rakamlar toplam kanalizasyon şebeke ihtiyacının %5.3'ü düzeyini ifade etmektedir.

7- Atilla Göktürk, (2000) "Zorla Göç'en Haklar", Türkiye'de İnsan Hakları sempozyumu Bildirileri Kitabı, TODAİE, Ankara, s.271-280